

Universiteit Utrecht

Probleemgedrag van kinderen na ouderlijke scheiding:

het verschil tussen vier verschillende gezinstypen op de vijf meest voorkomende probleemgedragingen van kinderen

**Probleemgedrag van kinderen na ouderlijke scheiding:
het verschil tussen vier verschillende gezinstypen op de vijf meest voorkomende
probleemgedragingen van kinderen**

S.van der Schoot

J.M. Karremans

Universiteit van Utrecht

Namen: S.van der Schoot – 3644316

J. M. Karremans – 3451550

Datum: 11-06-2012

Begeleiding: Mw. Dr. I. E. Van der Valk

Tweede beoordelaar: Mw. MSc. S. Nelemans

Masterthesis Pedagogische Wetenschappen – Orthopedagogiek - Jeugdzorg

VOORWOORD

Voor u ligt onze mastherthesis, welke is uitgevoerd in het kader van de master Orthopedagogiek, werkveld ‘Jeugdzorg’ aan de Universiteit Utrecht. Wij interesseren ons beide in de diverse gedragsproblemen die voor kunnen komen bij kinderen en adolescenten, vandaar dat ons afstudeeronderwerp ‘scheiding’ is geworden. Een scheiding van de ouders lijkt steeds frequenter voor te komen en daarnaast krijgen wij als toekomstig orthopedagoog regelmatig te maken met kinderen die een scheiding van ouders hebben meegemaakt, en hier problemen door ondervinden. Wij hebben ons aangesloten bij lopend onderzoek, waarin ons doel was ons hierin te onderscheiden. Daarnaast wilden wij graag een vernieuwend onderwerp aan het licht brengen, zodat ons onderzoek een relevante bijdrage op zou kunnen leveren voor zowel de wetenschap als de maatschappij. Omdat er nog weinig onderzoek naar gedaan is, hebben wij ervoor gekozen om in ons onderzoek kinderen uit vier verschillende gezinstypen (getrouwd, samenwonend, gescheiden, decohabitatie) te betrekken in plaats van de twee gezinstypen (getrouwd en gescheiden) die regelmatig in onderzoek naar voren komen. Tevens hebben wij de vijf meest voorkomende probleemgebieden (internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties, academische prestaties) meegenomen in ons onderzoek, waar in andere onderzoeken vaak maar één soort probleemgedrag besproken wordt. Met dit onderzoek zijn wij tot nieuwe bevindingen gekomen en sporen wij hopelijk andere onderzoekers aan om deze nieuwe bevindingen verder uit te diepen.

Wij willen graag onze thesisbegeleidster, Inge van der Valk, bedanken voor haar begeleiding tijdens ons proces. Met haar enthousiasme, energieke houding en kennis over het onderwerp, heeft zij ons stap voor stap op weg geholpen. Daarnaast heeft zij ons dusdanig vertrouwen gegeven in ons eigen kunnen, dat wij dit onderzoek gaandeweg het jaar steeds zelfstandiger hebben aangepakt en daarnaast onze vaardigheden op dit gebied verder hebben kunnen ontplooiën. Als laatste willen wij graag onze partners bedanken, die ons in tijden van hevige afstudeerstress, altijd zijn blijven steunen.

Sabine van der Schoot

Hanneke Karremans

Utrecht, 11 juni 2012

ABSTRACT

Background: A divorce of parents affects the adjustment and well-being of their children. Many studies focus on the differences between children from married and divorced families. Today, there are more and more parents who live together and break up after cohabiting. It is therefore important that these types of families are included in research on the effect of separation on the functioning of children. **Purpose:** In this study, we examine children coming from four family types: married, cohabiting, divorced, and decohabitation. Specifically, we study how the children from these four family types differ in their average functioning in the areas of internalizing problems, externalizing problems, self-esteem, social relationships, and academic performance. In addition to this, the present study investigates the role of age and gender in the mean adjustment of the children from the different family types. **Method:** This study includes 5,095 Dutch children in the age of 9 to 17 at a large representative group of elementary and secondary schools. Data were collected in five consecutive years via a cross-sequential design. Data consist of self-report questionnaires of children about divorce, child functioning and troubleshooting. **Results:** Children from decohabitated families show significantly higher levels of internalizing and externalizing behavior and reported lower quality of social relationships as compared to the other three family types. Children from cohabiting families show significantly lower levels of self-esteem and academic performance. Gender also plays a role in explaining the connection between family type and child functioning. An interaction effect of family type and gender on internalizing and externalizing problems has been found. **Conclusion:** Children from married families exhibit the least total problem behavior. Children from cohabiting and decohabitated families exhibit the most total problem behavior. This is remarkable, given the fact that children from divorced families, where the parents are separated, show less problem behavior than children in cohabiting families, where the parents are still together. Further research into these findings and possible explanations is desirable. **Keywords:** parental divorce, family structure, internalizing problems, externalizing problems, self-esteem, social relationships, academic performance.

SAMENVATTING

Achtergrond: Een echtscheiding van de ouders heeft invloed op de aanpassing en het welzijn van hun kinderen. Veel studies richten zich op de verschillen tussen kinderen afkomstig uit getrouwde en gescheiden gezinnen. Tegenwoordig zijn er echter steeds meer ouders die samenwonen en officieus van elkaar scheiden. Daarom is het belangrijk dat deze gezinstypen meegenomen worden in onderzoek naar het effect van een scheiding op het functioneren van kinderen. **Doel:** In deze studie onderzoeken we kinderen afkomstig uit vier gezinstypen (getrouwd, samenwonend, gescheiden en decohabitatie) en hoe de kinderen uit deze gezinstypen verschillen in het functioneren op het gebied van internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties en academische prestaties. Ook wordt er gekeken naar de rol van leeftijd en geslacht in gemiddeld probleemgedrag van de kinderen uit de verschillende gezinstypen. **Methoden:** Deze studie omvat 5.095 Nederlandse kinderen in de leeftijd van 9 tot en met 17 jaar, van verschillende basis- en middelbare scholen. De gegevens werden verzameld in vijf opeenvolgende jaren via cross-sequentieel design. De gegevens bestaan uit zelf-rapportages van de kinderen over echtscheiding en het functioneren van kinderen. **Resultaten:** Kinderen afkomstig uit gedecohabiteerde gezinnen hebben significant meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag en rapporteerden een lagere kwaliteit van sociale relaties in vergelijking met de andere drie gezinstypen. Kinderen afkomstig uit samenwonende gezinnen hebben een significant lager niveau van eigenwaarde en behalen lagere academische prestaties. Geslacht speelt ook een rol in het verklaren van een mogelijk verband tussen gezinstype en het functioneren van kinderen. Er is een interactie-effect gevonden van gezinstype en geslacht op zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. **Conclusie:** Kinderen afkomstig uit getrouwde gezinnen vertonen het minste totale probleemgedrag. Kinderen uit samenwonende en gedecohabiteerde gezinnen vertonen het meeste totale probleemgedrag. Dit is opmerkelijk, gezien het feit dat kinderen uit gescheiden gezinnen, waar de ouders uit elkaar zijn, minder probleemgedrag laten zien dan kinderen uit samenwonende gezinnen, waar de ouders nog bij elkaar zijn. Verder onderzoek naar deze bevindingen en mogelijke verklaringen hiervan, is wenselijk.

Trefwoorden: echtscheiding, familie structuur, internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties, academische prestaties.

THEORETISCHE INLEIDING

Introductie

De afgelopen 20 jaar is het aantal echtscheidingen in ons land nauwelijks gestegen (Spruijt, 2007). Hoewel de hoeveelheid echtscheidingen stabiel is gebleven, zijn er wel steeds minder echtparen in ons land. Ook zijn er minder echtparen met kinderen (CBS, 2011; Latten, 2004). Het aantal samenwoners is de afgelopen twee decennia echter wel sterk gegroeid, waarbij de groep samenwonende ouders in 20 jaar tijd zelfs meer dan verdriedubbeld is (CBS, 2011). Omdat er in ons land steeds meer ouders zijn die samenwonen (Spruijt, 2007), vindt er, naast officiële scheidingen, ook steeds meer decohabitatie plaats (relatieontbinding na samenwonen; Spruijt, 2009). In totaal maken circa 70.000 kinderen per jaar een (echt)scheiding mee; ruim een kwart van die groep is betrokken bij een decohabitatie (Spruijt & Kormos, 2010).

Een scheiding van ouders kan negatieve gevolgen hebben voor het functioneren van kinderen, zowel op de korte als op de lange termijn. De gevolgen die het meest genoemd worden in de literatuur zijn internaliserende en externaliserende problemen, laag zelfbeeld, moeite met sociale relaties en slechte schoolprestaties (Amato, 2001, 2006a, 2006b; Amato & Cheadle, 2008; Emery, 2006; Spruijt, 2009; Vanassche, Sodermans, & Matthijs, 2008). Er zijn vele onderzoeken die zich richten op het verschil in functioneren tussen kinderen van getrouwde ouders en gescheiden ouders (Amato, 2001; Fomby & Cherlin, 2007; Van der Valk, Spruijt, de Goede, Maas, & Meeus, 2005). Uit onderzoek blijkt echter dat samenwonende ouders een grotere kans hebben om uit elkaar te gaan dan getrouwde ouders (Andersson, 2002; Heuveline, Timberlake, & Furstenberg, 2003; Hohmann-Marriot, 2006; Spruijt, 2009; Spruijt & Kormos, 2010) en daar komt bij dat de groep samenwonende ouders, zoals beschreven, de afgelopen jaren explosief aan het groeien is. Ondanks dat het hier gaat om een grote groep, is er nog weinig onderzoek gedaan naar samenwonen en/of decohabitatie en de gevolgen hiervan voor het functioneren van kinderen (Bumpass & Lu, 2000; Graefe & Lichter, 1999). Eventuele verschillen tussen de gezinstypen en de samenhang met het functioneren van kinderen is niet duidelijk (Fomby & Osborne, 2008).

In deze studie wordt er explorierend gekeken naar kinderen uit vier gezinstypen (getrouwd, samenwonend, gescheiden en decohabitatie) en in hoeverre de kinderen uit deze gezinstypen van elkaar verschillen in het functioneren op de gebieden internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties en

academische prestaties. Vervolgens wordt nagegaan of geslacht en leeftijd van de kinderen hier een rol in spelen.

Samenwonende versus getrouwde ouders

Feiten en cijfers

Zoals beschreven in de introductie is er een lichte groei te zien in het aantal echtscheidingen in ons land. In 1990 vonden er jaarlijks 28.419 echtscheidingen plaats en 19 jaar later, in 2009, werden er 30.779 echtscheidingen voltrokken. Naar schatting zijn hier jaarlijks 57.000 minderjarige kinderen bij betrokken (Spruijt, 2009). Hoewel het aantal echtscheidingen dus vrij stabiel is gebleven, is het aantal echtparen wel licht gedaald. Zo waren er in 1995 ruim 6,8 miljoen getrouwde personen in ons land, tegenover ruim 6,6 miljoen in 2011. Als we kijken naar het aantal echtparen met kinderen is dit aantal ook gedaald. In 1995 telde Nederland circa 4 miljoen getrouwde ouders en in 2009 was dit 3,4 miljoen (CBS, 2011; Latten, 2004).

Het aantal samenwonende is de afgelopen twee decennia wel gegroeid. Zo waren dit in 1995 circa 1 miljoen personen en is dit in 2011 gestegen naar ruim 1,6 miljoen (CBS, 2011). Ook het aantal samenwonende ouderparen heeft een forse groei laten zien, 200.000 in 1995 tegenover 700.000 in 2009. Het aantal samenwonende ouders is dus in 20 jaar tijd meer dan verdriedubbeld. Kinderen hebben dus tegenwoordig een steeds grotere kans om op te groeien in een gezin met samenwonende ouders, in plaats van een gezin met getrouwde ouders.

Stabiliteit

Uit onderzoek blijkt dat samenwonende ouders een grotere kans hebben om uit elkaar te gaan dan getrouwde ouders (Andersson, 2002; Heuveline et al., 2003; Hohmann-Marriot, 2006; Spruijt, 2009; Spruijt & Kormos, 2010). Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat vijftig procent van de kinderen die geboren zijn bij samenwonende ouders, een scheiding meemaakt, ten opzichte van dertien procent van de kinderen die geboren zijn uit een huwelijk (Osborne & McLanahan, 2007). Ook Bumpass, Raley en Sweet (1995) onderstrepen dat een hoog percentage van de samenwonende ouders uit elkaar gaat. Kinderen uit gezinnen met getrouwde ouders ervaren dan ook in hun kindertijd een grotere stabiliteit in het gezin, dan kinderen uit gezinnen met samenwonende ouders. Volgens Brown (2006) hebben samenwonende ouders gemiddeld

een lager psychologisch welbevinden en bieden zij hun kinderen minder ouderlijke controle en steun, in vergelijking met getrouwde ouders. Daarnaast blijkt uit Amerikaans onderzoek dat bijna de helft van de kinderen die opgroeien in samenwonende gezinnen, onder de armoede grens leeft (Manning & Brown, 2003). In Nederland is hier tot dusverre nog geen onderzoek naar gedaan, terwijl deze verschillen tussen de gezinstypen kunnen resulteren in verschillen in het functioneren van kinderen.

Scheidingsgevolgen

De gevolgen van een echtscheiding voor het functioneren van kinderen zijn veel terug te vinden in empirische literatuur (Amato, 2001, 2006a, 2006b; Amato & Cheadle, 2008; Emery, 2006; Spruijt, 2009; Vanassche et al., 2008). In vele onderzoeken over scheidingsgevolgen komt naar voren dat het merendeel van de kinderen gemiddeld genomen milde problemen ervaart na een scheiding (Amato, 2001; Fischer & De Graaf 2001; Spruijt, De Goede, & Van der Valk, 2000; Wallerstein, Lewis, & Blakeslee, 2000). Op lange termijn ervaart de meerderheid van de scheidingskinderen geen tot weinig negatieve gevolgen van de scheiding, waarbij deze groep niet veel verschilt van kinderen uit intacte gezinnen (Amato, 2001; Spruijt & De Goede, 2001; Spruijt, Kormos, Burggraaf, & Steenweg, 2002). Een grote minderheid blijft echter, ook na enige tijd, problemen houden (Spruijt & Kormos, 2010). Gemiddeld hebben scheidingskinderen dubbel zoveel problemen als kinderen uit intacte gezinnen, zowel op de korte, middellange als lange termijn. Daarnaast is scheiding een belangrijke risicofactor voor het ontwikkelen van serieuze problemen bij het kind.

Uit verschillende reviews en meta-analyses komt naar voren dat de gevolgen van een scheiding voor het functioneren van kinderen zich voornamelijk voordoen op vijf gebieden (Amato, 2001, 2006a, 2006b; Amato & Cheadle, 2008; Emery, 2006; Spruijt, 2009; Vanassche et al., 2008). De problemen op de korte en middellange termijn doen zich voornamelijk voor op de gebieden internaliserende en externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties en academische prestaties (Amato, 2001; Simons, Lin, Gordon, Conger, & Lorenz, 1999; Spruijt & Kormos, 2010). De gevolgen voor het functioneren van kinderen op de lange termijn zijn het hebben van een lager opleidingsniveau, een lager inkomen, groter risico op het krijgen van een depressie, een zwakkere relatie hebben met de ouders en een groter eigen scheidingsrisico (Amato & de Boer, 2001; Amato, 2006b; Hetherington & Elmore, 2004).

Internaliserende problemen

Kinderen met gescheiden ouders hebben twee keer zoveel kans op depressie- en angstsymptomen dan kinderen die bij getrouwde ouders wonen. Met internaliserende problemen bij scheidingskinderen worden depressieve gevoelens, gevoelens van angst en een lager algemeen welbevinden bedoeld (Amato, 2001; Van der Valk et al., 2005). In vergelijking met kinderen die in een intact gezin opgroeien hebben kinderen die een scheiding meemaken meer kans op een lager psychologisch welbevinden in zowel de kinderjaren, de adolescentie, als in de (jong)volwassenheid. Daarnaast lopen ze een verhoogd risico op emotionele problemen en het vertonen van suïcidaal gedrag (Van Peer, 2006).

Externaliserende problemen

Kinderen die een scheiding hebben meegemaakt, hebben meer kans om gedragsproblemen, delinquent, antisociaal en agressief gedrag te vertonen (Brown, 2004; Spruijt, 2009; Spruijt & Kormos, 2010, Van der Valk et al., 2005). Spruijt (2009) spreekt zelfs van een verdubbeling van gedragsproblemen, zoals agressief en delinquent gedrag, drugs- en alcoholgebruik. Kinderen uit eenoudergezinnen plegen gemiddeld meer delicten en komen vaker in aanraking met de politie vergeleken met kinderen uit intacte gezinnen. Daarnaast lopen ze een groter risico op het gebruik van alcohol en cannabis (Van Peer, 2006).

Zelfbeeld

Het concept zelfbeeld kan onderverdeeld worden in zelfvertrouwen en *self-efficacy*. Volgens onderzoek van Van Peer (2006) hebben kinderen die een scheiding hebben meegemaakt vaker een lager gevoel van eigenwaarde en een minder positief zelfbeeld. Amato (2001) ondersteunt dit standpunt door te stellen dat kinderen uit gescheiden gezinnen gemiddeld minder gevoel van zelfcontrole ervaren, meer stress ervaren en minder zelfvertrouwen hebben dan kinderen uit intacte gezinnen. Daarentegen blijkt uit onderzoek van Zaalberg (2008) dat er geen significante verschillen bestaan in het gemiddeld zelfvertrouwen tussen kinderen uit intacte en gescheiden gezinnen.

Sociale relaties

Problemen in sociale relaties, zoals een slechtere kwaliteit van relaties met leeftijdsgenoten en een lagere populariteit onder leeftijdsgenoten, kunnen ook een gevolg zijn van echtscheiding (Spruit, 2009; Spruijt & Kormos, 2010). De impact van een ouderlijke scheiding vertaalt zich niet noodzakelijk in een minder omvangrijk vriendschapsnetwerk van kinderen. Een aantal onderzoeken wijst erop dat een ouderlijke scheiding wel impact heeft op de kwaliteit van vriendschapsrelaties, zoals gemiddeld minder geven en ontvangen van steun en het hebben van minder vertrouwen in de vriendschap (Van Peer, 2006).

Academische prestaties

Academische prestaties van kinderen uit gescheiden gezinnen blijken lager dan de academische prestaties van kinderen uit intacte gezinnen (Brown, 2004). Problemen op academisch gebied kunnen onder andere zijn: lagere cijfers, concentratieproblemen, spanningen in het contact met andere leerlingen en het vroegtijdig stoppen met de middelbare school (Amato, 2001; Spruijt & Kormos, 2010). Kinderen uit gescheiden gezinnen hebben twee tot drie keer meer kans om voortijdig de school te verlaten dan kinderen uit intacte gezinnen (Pong & Ju, 2000). Daarnaast halen kinderen uit eenoudergezinnen minder goede resultaten op school dan kinderen uit tweoudergezinnen (Van Peer, 2006).

Sekseverschillen

Er zijn verschillende factoren die een rol kunnen spelen bij de gevolgen van het functioneren van kinderen na scheiding van de ouders, waaronder sekse en leeftijd (Lansford, 2009). Bevindingen over sekseverschillen in de aanpassing na een echtscheiding lijken inconsistent te zijn. Hoewel meisjes in het algemeen meer internaliserende problemen hebben en jongens meer externaliserende problemen, toont onderzoek aan dat meer internaliserende problemen bij meisjes en meer externaliserende problemen bij jongens niet echtscheidings specifiek is (Spruijt et al., 2002). Uit onderzoek van Simons en collega's (1999) kwam naar voren dat adolescenten jongens aanzienlijk meer internaliserende en externaliserende problemen laten zien na scheiding van ouders en meisjes meer externaliserende problemen. Uit ander onderzoek blijkt dat juist meer internaliserende problemen worden gezien bij meisjes en meer

externaliserende problemen bij jongens na scheiding van ouders (Kelly, 2000; Lansford et al., 2006). De belangrijkste bevinding naast deze verschillen is, dat echtscheiding gerelateerd kan worden aan negatieve gevolgen voor kinderen ongeacht het geslacht (Amato, 2001; Sun, 2001).

Deze studie

In dit onderzoek wordt er gekeken naar vier gezinstypen (getrouwd, samenwonend, gescheiden, en decohabitatie) en in hoeverre kinderen uit deze gezinstypen van elkaar verschillen op de vijf gebieden internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties en academische prestaties. Uit verschillende reviews en meta-analyses komt naar voren dat de gevolgen van een scheiding voor het functioneren van kinderen juist op deze vijf gebieden zichtbaar zijn (Amato, 2001, 2006a, 2006b; Amato & Cheadle, 2008; Emery, 2006; Spruijt, 2009; Vanassche et al., 2008). Daarnaast wordt nagegaan of het geslacht van de kinderen hier een rol in speelt. Er wordt gekeken naar verschillen tussen kinderen uit de vier gezinstypen, omdat er tegenwoordig steeds meer samenwonende ouders in ons land zijn en dus ook meer decohabitatie (Spruijt, 2007). Het aantal kinderen dat hierbij betrokken raakt, wordt steeds groter (Spruijt & Kormos, 2010). Het is belangrijk om te onderzoeken of de gevolgen voor het functioneren van kinderen verschillend zijn tussen de vier gezinstypen.

Voor het beantwoorden van deze vraagstelling wordt gebruik gemaakt van de volgende onderzoeksvraag: (1) Verschillen kinderen uit de vier gezinstypen in termen van internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties en academische prestaties en in hoeverre spelen geslacht en leeftijd van de kinderen een rol hierin?. Deelvragen hierbij zijn: (1a) Verschillen kinderen uit de vier gezinstypen op internaliserende problemen als angst en depressie?, (1b) Verschillen kinderen uit de vier gezinstypen op externaliserende problemen zoals agressie?, (1c) Verschillen kinderen uit de vier gezinstypen op zelfbeeld?, (1d) Verschillen kinderen uit de vier gezinstypen op sociale relaties?, (1e) Verschillen kinderen uit de vier gezinstypen op academische prestaties? Voor alle vijf de gebieden wordt bekeken of sekse en leeftijd van de kinderen een rol spelen in de mate van functioneren.

METHODE

Procedure

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een selecte steekproef van leerlingen van zowel middelbare scholen als basisscholen in Nederland. Om antwoord te krijgen op de deelvragen binnen het onderzoek, worden de data van een cross-sequentieel onderzoek gebruikt. De dataverzameling komt uit voorgaande jaren, namelijk uit 2006, 2007, 2008, 2009 en 2011. Wanneer zowel scholen als ouders instemden met deelname van de kinderen aan het onderzoek, kon de informatie worden verzameld. Het gaat om vragenlijsten die zijn afgenomen door bachelorthesis studenten op een groot aantal middelbare scholen en basisscholen. Er is gebruik gemaakt van de vragenlijst 'Scholieren en gezinnen, vragenlijst voor leerlingen' opgesteld door de Afdeling Jeugd en Gezin van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Alle vragenlijsten zijn anoniem afgenomen. Per afnamejaar is er een grote overlap in de vragenlijsten, maar er zijn ook enkele verschillen in gemeten concepten. Het betreft in de kern een onderzoek over relaties, moeders, vaders, scheiding, het functioneren van kinderen en het oplossen van problemen.

Respondenten

Een aantal van 5095 respondenten in de leeftijd van 9 t/m 17 jaar hebben de vragenlijsten ingevuld. De steekproef (N5095) bestaat uit 2461 jongens (48,3%) en 2634 meisjes (51,7%). Van deze respondenten geven er 3948 (77,5%) aan in een gezinssamenstelling te leven met getrouwde ouders en 209 (4,1%) respondenten gaven aan in een gezinssamenstelling te leven met samenwonende ouders. 756 (14,8%) respondenten gaven aan in een gezinssamenstelling te leven met gescheiden ouders en 182 (3,6%) in een gezinssamenstelling met gedecohabiteerde ouders. Alleen de respondenten die leven in één van de genoemde gezinstypen zijn meegenomen in het onderzoek. De leeftijden van de respondenten varieerden van 9 t/m 17 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 12,91.

Instrumenten

De verworven data zijn gebaseerd op zelfrapportages van leerlingen in de leeftijd van 9 t/m 17 jaar. Mogelijk kan het totaal aantal respondenten per concept verschillen.

De oorzaak hiervan is dat niet alle instrumenten in alle meetjaren zijn afgenomen. Verder wordt over het algemeen gewerkt met verkorte versies van de instrumenten.

Internaliserende problemen zijn gemeten door angst en depressie. *Angst* is gemeten met de Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED-R; Birmaher et al., 1999). De SCARED-R is een vragenlijst die de vijf symptomen (gegeneraliseerde angststoornis, specifieke fobie, sociale angststoornis, scheidingsangst, paniekstoornis) van een angststoornis meet bij kinderen en adolescenten. Door middel van 9 items rapporteerden de adolescenten op symptomen van angst. Een voorbeeld van een item is: “Ik maak me zorgen over de toekomst”. Elk item is beoordeeld op een driepuntsschaal van 1 (bijna nooit) tot 3 (vaak). De items gebaseerd op angst zijn ingevuld door 5021 respondenten. De schaalscores zijn berekend op basis van de gemiddelden van de relevante items. Door middel van het uitvoeren van een betrouwbaarheidsanalyse is de betrouwbaarheid van de factoren gemeten. Hieruit blijkt dat de factor angst een Cronbach’s Alpha heeft van .90. Deze factor is zeer betrouwbaar gebleken. *Depressie* werd gemeten met de Children Depression Inventory (CDI; Craighead, Smucker, Craighead, & Ilardi, 1998). De CDI is een veel gebruikte zelfrapportage vragenlijst voor het meten van depressieve symptomen bij kinderen en adolescenten in de leeftijd van acht tot en met 18 jaar (Timbremont, & Braet, 2002). Door middel van 10 items rapporteerden de adolescenten op symptomen van depressie. Een voorbeeld van een item is: “Ik denk vaak dat anderen mij niet leuk vinden”. Elk item werd beoordeeld op een driepuntsschaal van 1 (niet waar) tot 3 (helemaal waar). De items gebaseerd op depressie zijn ingevuld door 5094 respondenten. De schaalscores zijn berekend op basis van de gemiddelden van de relevante items. Na het meten van de betrouwbaarheid van de factor blijkt dat deze een Cronbach’s Alpha heeft van .92. Deze factor is zeer betrouwbaar gebleken. Doordat de concepten angst en depressie hoog correleren met elkaar (.77), zijn ze samengenomen tot het concept internaliserende problemen.

Externaliserende problemen zijn gemeten met behulp van een aangepaste versie van de Directe en Indirecte Agressie Schaal (DIAS; Björkqvist, Lagerspetz, & Osterman, 1992). De DIAS meet de mate van agressief gedrag. Voor de vragenlijst scholieren en gezinnen is er gebruik gemaakt van twee dimensies van het gehele instrument, namelijk directe en indirecte agressie. Door middel van 11 items rapporteerden adolescenten op deze twee dimensies. Een voorbeeld van een item is: “Ik probeer de reputatie van de ander kapot te maken”. Elk item werd beoordeeld op een vierpuntsschaal van 1 (nooit)

tot 4 (heel vaak). De items gebaseerd op agressie zijn ingevuld door 5095 respondenten. De schaalscores zijn berekend op basis van de gemiddelden van de relevante items. Na het meten van de betrouwbaarheid van de factor blijkt dat deze een Cronbach's Alpha heeft van .87. Deze factor is zeer betrouwbaar gebleken.

Zelfbeeld is gemeten met behulp van de Rosenberg self-esteem scale (Rosenberg, 1979). Dit is een schaal die de mate van globale zelfwaardering meet. Door middel van 10 items is de mate van zelfwaardering gerapporteerd. Een voorbeeld item is: "Nu en dan denk ik dat ik nergens goed voor ben". Elk antwoord kon beantwoord worden aan de hand van 4 antwoordcategorieën van helemaal-mee-eens tot helemaal-niet-mee-eens. De items gebaseerd op zelfwaardering zijn ingevuld door 2233 respondenten. De schaalscores zijn berekend op basis van de gemiddelden van de relevante items. Na het meten van de betrouwbaarheid van de factor blijkt dat deze een Cronbach's Alpha heeft van .87. Deze factor is zeer betrouwbaar gebleken.

Sociale relaties is gemeten met behulp van de Network of Relationship Inventory (NRI; Furman, & Buhrmester, 1985). De NRI meet de relatiekwaliteit van de adolescent met zijn beste vriend. Voor de vragenlijst Scholieren en gezinnen is er gebruik gemaakt van twee subschalen van het instrument, namelijk steun en ruzie. Door middel van 18 items rapporteerden adolescenten op deze twee subschalen over deze relatiekwaliteit met hun beste vriend. Een voorbeeld van een item uit de subschaal steun is: "Bewondert en respecteert je beste vriend je"? Een voorbeeld uit de subschaal ruzie is: "Werken jij en je beste vriend op elkaars zenuwen"? Elk item is beoordeeld op een vijfpuntsschaal van 1 (weinig of niet) tot 5 (meer kan niet). De items gebaseerd op relatiekwaliteit zijn op de factor ruzie vrienden ingevuld door 1627 respondenten en op de factor steun vrienden door 1628 respondenten. De schaalscores zijn berekend op basis van de gemiddelden van de relevante items. Na het meten van de betrouwbaarheid van de factor blijkt dat de factor ruzie vrienden een Cronbach's Alpha heeft van .87 en de factor steun vrienden een Cronbach's Alpha heeft van .89. Beide factoren zijn zeer betrouwbaar gebleken.

Academische prestaties is in dit onderzoek gemeten aan de hand van de gemiddelde schoolcijfers. De items gebaseerd op schoolcijfers zijn ingevuld door 4423 respondenten. Na het meten van de betrouwbaarheid van de factor blijkt dat deze een Cronbach's Alpha heeft van .75. Deze factor is zeer betrouwbaar gebleken.

Analyseplan

Alle vragen uit de vragenlijsten zijn met behulp van de statistische analysesoftware SPSS 16.0 ingevoerd en geanalyseerd. Door middel van de betrouwbaarheidsanalyse is de betrouwbaarheid van de verschillende schaaltes berekend. De frequentie van de familiestructuren is zowel in absolute aantallen als in percentages bekeken door middel van een frequentieverdeling. Voorafgaand aan de frequentieverdeling zijn de verweduwde gezinnen uit de dataset gehaald. Daarnaast is er door middel van een MANOVA gekeken of er tussen de vier gezinstypen significante verschillen zijn op het probleemgedrag van kinderen. Er is ook een MANOVA gebruikt om te kijken hoe de verhouding tussen jongens en meisjes ligt op de vijf probleemgebieden.

Later is door middel van ANOVA's per probleemgebied een vergelijking gemaakt op de vier gezinstypen. Er is per ANOVA een Bonferroni Post Hoc test gedaan om na te gaan tussen welke specifieke groepen mogelijke verschillen significant zijn.

Het is belangrijk om te kijken wat de invloed van jongens en meisjes en hun leeftijd op de vijf probleemgebieden is. Voor deze analyses is mede gebruik gemaakt van ANOVA's. De onafhankelijke variabelen uit dit onderzoek zijn de vier gezinstypen, namelijk getrouwd, samenwonend, gescheiden en decohabitatie. De afhankelijke variabele is probleemgedrag bij kinderen uit de gezinstypen. Om meer specifieke resultaten te krijgen, is dit probleemgedrag uiteengezet in internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties en academische prestaties. Als extra factor is het geslacht van het kind meegenomen en leeftijd als covariaat. Deze gegevens zijn in een tabel weergegeven (zie Tabel 3).

Datascreening

Missing values: Data-screening laat zien dat een aantal procent van de waarden mist op de vijf probleemgebieden. Internaliserende problemen laat een missende waarde zien van 3.7%. Externaliserende problemen laat een missende waarde zien van 2.0%. Zelfbeeld laat een missende waarde zien van 56.8%. Sociale relaties laat een missende waarde zien van 81.1% en academische prestaties laat een missende waarde zien van 14.8%. De vraag naar zelfbeeld en sociale relaties is hierbij een uitschieter, die 2895 en 4168 maal niet ingevuld is. Dit komt omdat deze instrumenten niet in alle meetjaren zijn meegenomen in de vragenlijst. Op de variabele leeftijd hebben negen kinderen hun

leeftijd niet ingevuld. De missende waarden zijn vervangen door het gemiddelde van de betreffende variabele, welke 12,91 is.

RESULTATEN

Beschrijvende statistiek

In Tabel 1 worden de beschrijvende statistieken van de verschillende probleemgebieden van de totale groep respondenten weergegeven. Het aantal respondenten dat de vragen heeft beantwoord over zelfbeeld (N=2184) en sociale relaties (N=1602) is aanzienlijk lager dan internaliserende (N=4997) en externaliserende problemen (N=4981) en academische prestaties (N=4441). Dit heeft zoals eerder beschreven te maken met het (mindere) aantal jaren dat de betreffende instrumenten zijn meegenomen in de vragenlijsten.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken van de vijf probleemgebieden op de totale groep respondenten.

Probleemgebieden	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Internaliserende problemen	4997	1.66	.70	1.00	4.78
Externaliserende problemen	4981	1.56	.48	1.00	5.00
Zelfbeeld	2184	2.92	.60	1.00	4.00
Sociale relaties	1602	.99	.53	-1.17	4.50
Academische prestaties	4441	6.32	1.28	1.00	10.00

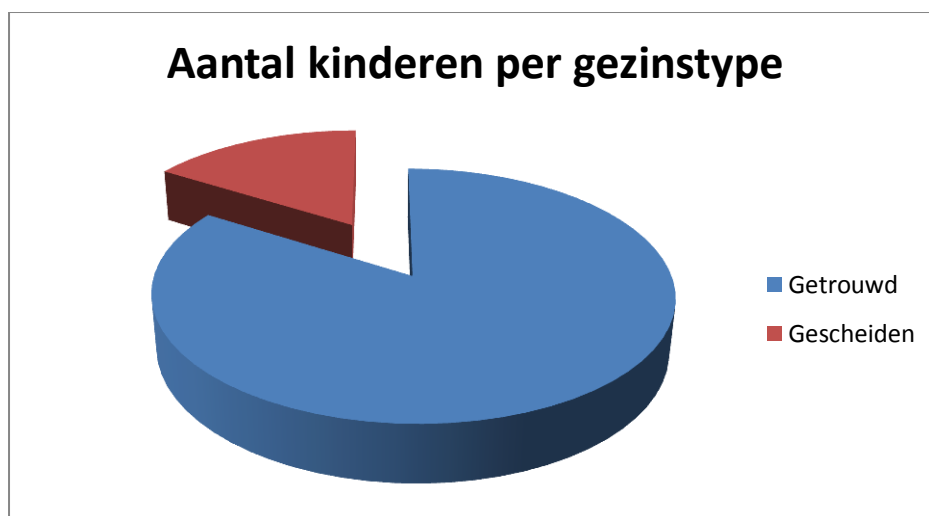
Tabel 2 geeft de beschrijvende statistiek weer van de verschillende probleemgebieden per gezinstype. Aan de gemiddelden van de vijf gebieden van het functioneren per gezinstype is te zien dat er kleine verschillen zijn. Daarnaast zijn er grote verschillen te zien in de verhouding van getrouwde en gescheiden gezinnen en de verhouding van samenwonende en gedecohabiteerde gezinnen. In Figuur 1 en 2 komen deze verschillen duidelijk naar voren.

Tabel 2

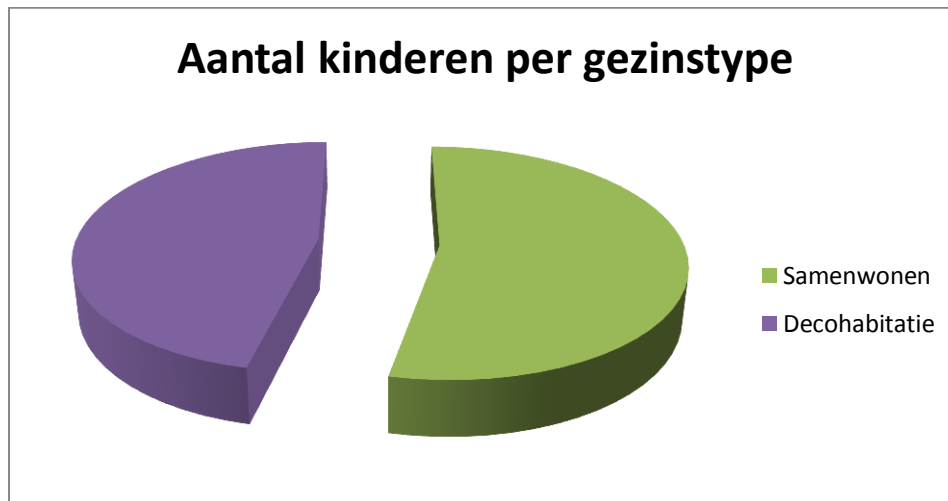
Beschrijvende statistieken van de vijf probleemgebieden op de verschillende gezinstypen

		Internaliseren	Externaliseren	Zelfbeeld	Sociale relaties	Academische prestaties
Getrouwd	<i>N</i>	3896	3883	1712	1270	3490
	<i>M</i>	1.83	1.55	2.95	1.00	6.36
	<i>(SD)</i>	(.68)	(.47)	(.60)	(.53)	(1.27)
Gescheiden	<i>N</i>	723	722	327	231	620
	<i>M</i>	1.99	1.57	2.84	1.00	6.18
	<i>(SD)</i>	(.77)	(.51)	(.60)	(.53)	(1.33)
Samenwonend	<i>N</i>	207	206	82	54	186
	<i>M</i>	1.84	1.60	2.78	1.07	6.00
	<i>(SD)</i>	(.67)	(.50)	(.55)	(.57)	(1.38)
Decohabitatie	<i>N</i>	171	170	63	47	145
	<i>M</i>	2.01	1.64	2.99	.75	6.18
	<i>(SD)</i>	(.84)	(.54)	(.61)	(.51)	(1.33)

Zo ligt de verhouding tussen kinderen afkomstig uit de gezinstypen getrouwd (83,93%) en gescheiden (16,07%) veel meer uit elkaar dan de verhouding tussen kinderen afkomstig uit de samenwonende (53,45%) en gedecohabiteerde gezinnen (46,55%).

Figuur 1. Verhouding tussen respondenten uit getrouwde en gescheiden gezinnen

Figuur 2. Verhouding tussen respondenten uit samenwonende en gedecohabiteerde gezinnen

Toetsende statistiek

Er is een MANOVA uitgevoerd om te testen of er tussen de vier gezinstypen significante verschillen zijn in het gemiddelde probleemgedrag van kinderen. Gebruik makende van Wilks Lambda, was er een significant effect van gezinstype op de mate totaal probleemgedrag ($\Lambda = .96$; $F(15,3730) = 3.74$; $p = .00$).

Om te toetsen of jongens en meisjes verschillen op de vijf probleemgebieden, is er een MANOVA uitgevoerd, die een significant resultaat opleverde ($\Lambda = .75$; $F(5,1353) = 90.87$; $p = .00$). Hieruit blijkt dat jongens een significant hogere score hebben op externaliserende problemen, $F(1, 1359) = 69.62$; $p = .00$ en zelfbeeld, $F(1, 1359) = 85.77$; $p = .00$. De gemiddelden laten zien dat jongens over het algemeen significant meer externaliserende problemen laten zien en een hoger zelfbeeld hebben dan meisjes. Op internaliserende problemen, $F(1, 1359) = 101.46$; $p = .00$, en sociale relaties, $F(1, 1359) = 201.47$; $p = .00$, laten meisjes een significant hogere score zien. Dit houdt in dat meisjes gemiddeld genomen meer internaliserende problemen laten zien dan jongens. Voor academische prestaties is er geen significant verschil gevonden tussen jongens en meisjes.

Middels een ANOVA is er per probleemgebied bekeken of er verschillen zijn tussen de vier gezinstypen en de gemiddelde mate van het probleemgebied. Hierin zijn een aantal stappen genomen, welke uitgewerkt zijn in Tabel 3. De eerste stap is kinderen uit de vier gezinstypen met elkaar vergelijken op de vijf probleemgebieden, waarin de probleemgebieden de afhankelijke variabele zijn en het gezinstype de onafhankelijke

variabele. Bij een overall significant verschil wordt met posthoc toetsen (Bonferroni toetsing) nagegaan tussen welke gezinstypen deze verschillen significant zijn. Bij stap 2 wordt leeftijd meegenomen als covariaat (ANCOVA). De rol van geslacht wordt bekeken bij stap 3 (middels een extra factor) en bij stap 4 wordt er gekeken wat de rol is van een eventueel interactie-effect tussen gezinstype en geslacht op gemiddeld probleemgedrag. Als laatste stap wordt er gekeken of dit eventuele interactie-effect nog steeds significant is als er gecorrigeerd wordt voor leeftijd.

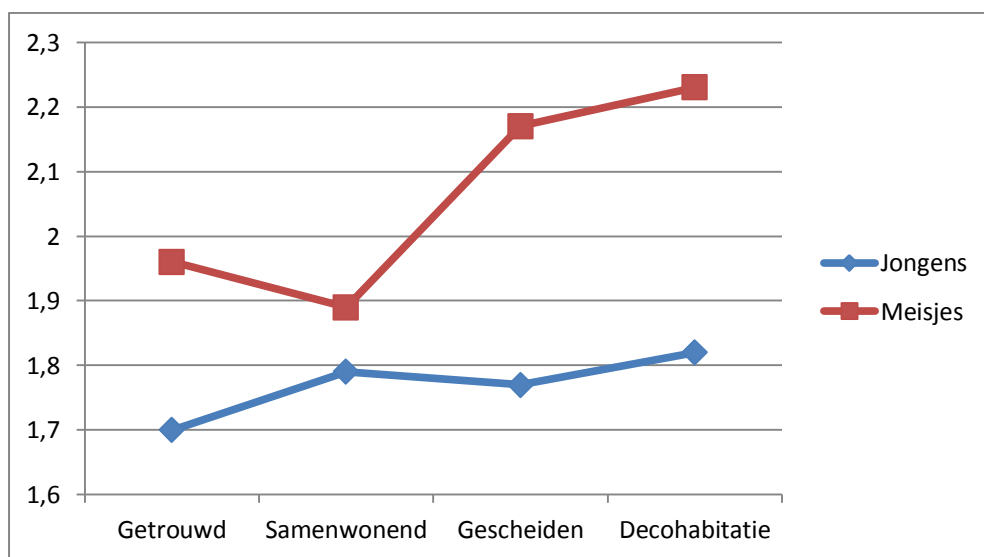
Internaliserende problemen

Uit de ANOVA blijkt dat internaliserende problemen het meest voorkomen bij kinderen uit gedecohabiteerde gezinnen (zie Tabel 2). Daarna volgen respectievelijk gescheiden, samenwonend en getrouwd. Dit impliceert dat kinderen afkomstig uit getrouwde gezinnen de minste internaliserende problemen laten zien. Het verschil tussen kinderen afkomstig uit de vier gezinstypen op internaliserende problemen is statistisch significant, $F(3,4993) = 12.67$; $p = .00$.

Uit de Post Hoc Bonferroni toetsen blijkt dat de gemiddelde score op internaliserende problemen van kinderen afkomstig uit het gezinstype getrouwd significant verschilt van de gemiddelde score van kinderen afkomstig uit de gezinstypen gescheiden ($p = .00$) en gedecohabiteerd ($p = .01$). Daarnaast was er een significant verschil te zien tussen de kinderen afkomstig uit gezinstypen gescheiden en samenwonend ($p = .05$).

Uit de ANCOVA (zie Tabel 3) is gebleken dat de rol van leeftijd bij internaliserende problemen, significant is; dit houdt in dat een hogere leeftijd samenhangt met minder internaliserende problemen. Als er gecorrigeerd wordt voor de samenhang tussen leeftijd en internaliserende problemen, is er nog steeds een significant verschil in gemiddeld internaliserend probleemgedrag tussen de gezinstypen, $F(3,4982) = 12.22$, $p = .00$. Ook de rol van geslacht in de mate van internaliseren is significant. De gemiddelden beijkend betekent dit dat meisjes gemiddeld significant hoger scoren dan jongens. Het interactie-effect van gezinstype en geslacht op internaliserende problemen blijkt ook significant te zijn; het verschil tussen kinderen afkomstig uit de vier gezinstypen op internaliserende problemen, is dus afhankelijk van het geslacht. Als laatste is ook het interactie-effect van gezinstype en geslacht op internaliserende problemen, gecorrigeerd voor leeftijd, significant gebleken. Als er gecorrigeerd wordt

voor de samenhang tussen leeftijd en internaliserende problemen, is er nog steeds een significant verschil in gemiddeld internaliserend probleemgedrag tussen jongens en meisjes afkomstig uit de vier gezinstypen. Dit betekent dat meisjes gemiddeld significant hoger scoren dan jongens en dus meer internaliserend probleemgedrag laten zien. Dit is ook te zien in Figuur 3, waarbij meisjes meer internaliserend probleemgedrag laten zien dan jongens. De interactie laat zien dat er sekseverschillen zijn in gemiddeld internaliseren, maar dat deze verschillen per gezinstype. Bij gescheiden en gedecohabiteerde gezinnen zijn deze verschillen duidelijk groter dan bij samenwoon gezinnen en getrouwde gezinnen.

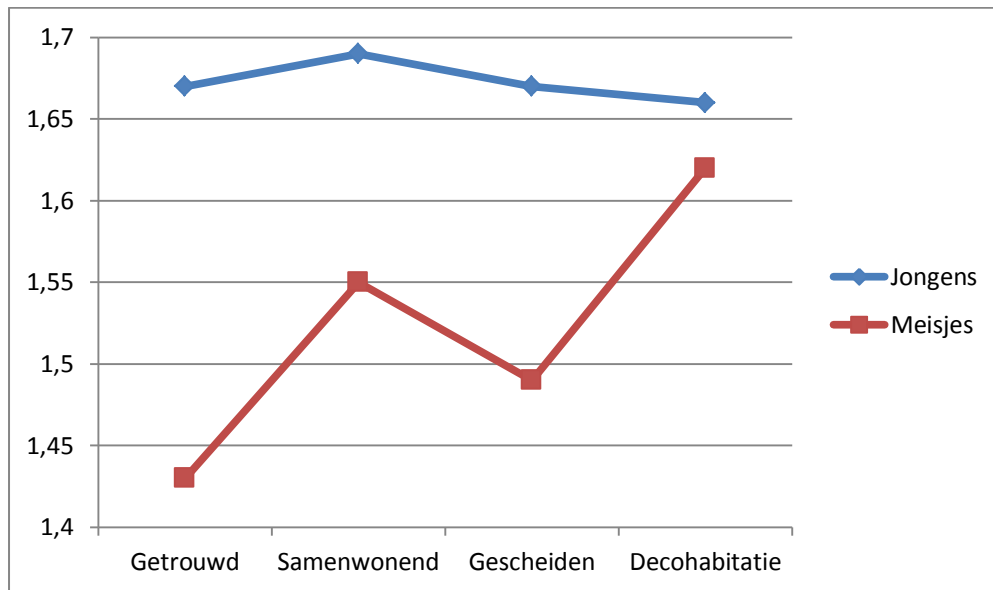
Figuur 3. Interactie-effect van gezinstype en geslacht op internaliserende problemen, gecorrigeerd voor leeftijd

Externaliserende problemen

Uit de ANOVA blijkt dat externaliserende problemen het meest voorkomen bij kinderen uit gedecohabiteerde gezinnen, gevolgd door kinderen afkomstig uit samenwonende en gescheiden gezinnen (zie Tabel 2). Kinderen van getrouwde ouders hebben het laagste gemiddelde, wat betekent dat deze kinderen het minst externaliserende probleemgedrag laten zien. Het verschil tussen kinderen uit de vier gezinstypen op externaliserende problemen is statistisch significant $F(3,4977) = 2.82$; $p = .04$.

Uit de Post Hoc Bonferroni toetsen blijkt echter dat er geen significante verschillen zijn tussen de gemiddelde scores van kinderen uit de gezinstypen op externaliserende problemen.

Uit de ANCOVA blijkt dat de rol van leeftijd bij externaliserende problemen, significant is (zie Tabel 3). Dit houdt in dat een hogere leeftijd van de kinderen uit de vier gezinstypen samenhangt met meer externaliserende problemen. Als er gecorrigeerd wordt voor de samenhang tussen leeftijd en externaliserende problemen, is er nog steeds een significant verschil in gemiddeld externaliserend probleemgedrag tussen kinderen uit de vier gezinstypen, $F(3,4966) = 3.55$, $p=.01$. De rol van geslacht in de mate van externaliserende problemen is ook significant, wat inhoudt dat jongens gemiddeld significant hoger scoren dan meisjes en dus meer externaliserend probleemgedrag laten zien. Ook het interactie-effect van gezinstype en geslacht op externaliserende problemen blijkt significant te zijn; het verschil van gezinstype op externaliserende problemen is dus afhankelijk van het geslachtstype. Zo is te zien in Figuur 4 dat de jongens uit de vier gezinstypen weinig van elkaar verschillen op mate van externaliserende problemen. De meisjes uit de vier gezinstypen laten daarentegen veel verschillen zien in gemiddeld externaliserend probleemgedrag. Vooral meisjes uit samenwonende en gedecehabeerde gezinnen laten een verhoging van het probleemgedrag zien. Als laatste blijkt uit Tabel 3 ook het interactie-effect van gezinstype en geslacht op externaliserende problemen, gecorrigeerd voor leeftijd, significant te zijn. Als er dus gecorrigeerd wordt voor de samenhang tussen leeftijd en externaliserende problemen, is er nog steeds een significant interactie-effect van gezinstype en geslacht op gemiddeld externaliserend probleemgedrag.

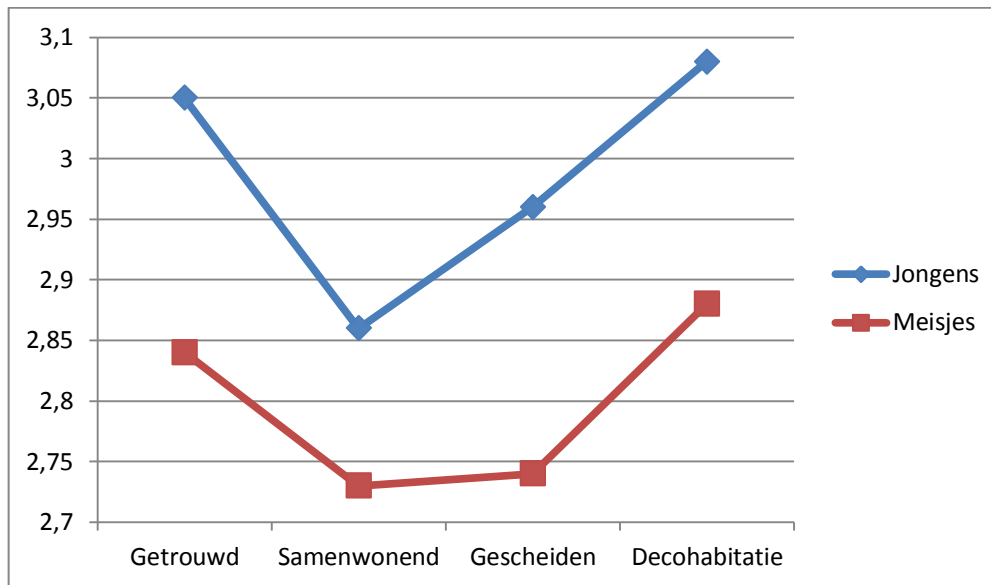
Figuur 4. Interactie-effect van gezinstype en geslacht op externaliserende problemen, gecorrigeerd voor leeftijd

Zelfbeeld

Uit Tabel 2 blijkt dat een laag zelfbeeld het meest voorkomt bij kinderen uit gedecohabiteerde gezinnen. Daarna volgen de gezinstypen getrouwd, gescheiden en samenwonend. Dit impliceert dat kinderen uit samenwonende gezinnen het hoogste zelfbeeld rapporteerden. Het verschil tussen kinderen uit de vier gezinstypen op zelfbeeld is statistisch significant $F(3,2180) = 4.85; p = .00$.

Uit de Post Hoc Bonferroni toetsen blijkt dat de gemiddelde score op zelfbeeld van het gezinstype getrouwd significant verschilde van de gemiddelde score van het gezinstype gescheiden ($p = .02$).

Uit de ANCOVA is gebleken dat de rol van leeftijd bij zelfbeeld, significant is. Dit houdt in dat een hogere leeftijd samen hangt met een hoger zelfbeeld. Het verschil in gemiddeld zelfbeeld tussen kinderen uit de gezinstypen, gecorrigeerd voor leeftijd, is ook significant, $F(3,2179) = 3.11, p=.03$. Zoals te zien in Tabel 3 is de rol van geslacht in de mate van zelfbeeld significant; jongens scoren gemiddeld significant hoger op zelfbeeld dan meisjes. Wat opvalt, is dat jongens uit samenwonende gezinnen aanzienlijk lager scoren dan jongens uit de andere drie gezinstypen. Daarnaast is het opvallend dat het sekseverschil tussen kinderen afkomstig uit samenwonende gezinnen erg klein is. Ook is in Figuur 5 te zien dat meisjes uit gedecohabiteerde gezinnen het hoogste zelfbeeld rapporteerden.

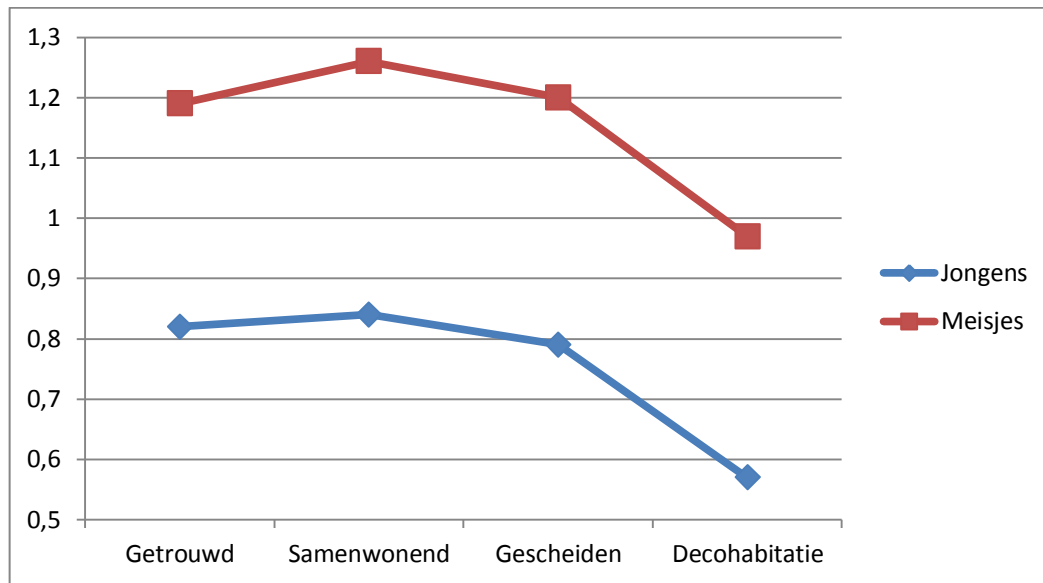
Figuur 5. De rol van geslacht op gemiddeld zelfbeeld

Sociale relaties

Met een ANOVA is bekeken of er verschillen zijn tussen kinderen uit de vier gezinstypen op de kwaliteit van de sociale relatie met de beste vriend. Uit de ANOVA blijkt dat de laagste kwaliteit van sociale relaties het meest voorkomen bij kinderen uit respectievelijk gedecohabiteerde, getrouwde en gescheiden gezinnen (zie Tabel 2). Kinderen afkomstig uit samenwonende gezinnen rapporteerden de hoogste kwaliteit van sociale relaties. Het verschil tussen kinderen uit de vier gezinstypen op sociale relaties is statistisch significant $F(3,1598) = 3.58; p = .01$.

Uit de Post Hoc Bonferroni toetsen blijkt dat de gemiddelde score op sociale relaties van het gezinstype decohabitatie significant verschilt van de gemiddelde score van kinderen uit het gezinstypen getrouwd ($p = .01$), samenwonend ($p = .02$) en gescheiden ($p = .02$).

Uit de ANCOVA is gebleken dat de rol van geslacht op de mate van kwaliteit van sociale relaties significant is. Dit houdt in dat meisjes gemiddeld significant hoger scoren dan jongens. In Figuur 4 is te zien dat het verschil in gemiddelde scores tussen jongens en meisjes, op de kwaliteit van sociale relaties, voor alle vier de gezinstypen vrijwel gelijk is. Meisjes rapporteerden over het algemeen een betere relatiekwaliteit dan jongens, waarbij zowel jongens als meisjes uit gedecohabiteerde gezinnen het laagst scoorden.

Figuur 6. Rol van geslacht op de kwaliteit van sociale relaties

Academische prestaties

Uit de ANOVA blijkt dat lage academische prestaties het meest voorkomen bij kinderen uit samenwonende gezinnen (zie Tabel 2). Daarna volgen de gezinstypen gescheiden en decohabitatie. Kinderen afkomstig uit het gezinstype getrouwd hebben het hoogste gemiddelde en behalen dus de hoogste academische prestaties. Het verschil tussen kinderen uit de vier gezinstypen op academische prestaties is statistisch significant $F(3,4437) = 8.30; p = .00$.

Uit de Post Hoc Bonferroni toetsen blijkt dat de gemiddelde score op academische prestaties van het gezinstype getrouwd significant verschilt van kinderen uit de gemiddelde score van de gezinstypen samenwonend ($p = .00$) en gescheiden ($p = .01$).

Uit de ANCOVA is gebleken dat de rol van leeftijd bij academische prestaties, significant is (zie Tabel 3). Dit houdt in dat een hogere leeftijd samen hangt met betere academische prestaties. Als er gecorrigeerd wordt voor de samenhang tussen leeftijd en academische prestaties, is er nog steeds een significant verschil in gemiddelde academische prestaties tussen kinderen uit de vier gezinstypen. Er zijn geen significante sekseverschillen gevonden.

Tabel 3

Significante resultaten van de ANOVA's op de vijf probleemgebieden

	<u>Internaliserend</u>				<u>Externaliserend</u>				<u>Zelfbeeld</u>				<u>Sociale relaties</u>				<u>Academische prestaties</u>			
	<i>F</i>	<i>Df1</i>	<i>Df2</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>Df1</i>	<i>Df2</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>Df1</i>	<i>Df2</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>Df1</i>	<i>Df2</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>Df1</i>	<i>Df2</i>	<i>p</i>
Stap 1																				
Gezinstype	12.67	3	4993	.00	2.82	3	4977	.04	4.85	3	2180	.00	3.58	3	1598	.01	8.30	3	4437	.00
Stap 2																				
Leeftijd (cov)	60.44	1	4982	.00	49.99	1	4966	.00	261.36	1	2179	.00					1397.53	1	4427	.00
Stap 3																				
Geslacht	58.29	1	4987	.00	33.36	1	4971	.00	12.81	1	2176	.00	57.75	1	1594	.00				
Stap 4																				
Gezinstype *	3.61	3	4987	.01	3.40	3	4971	.02												
Geslacht																				
Stap 5																				
Gezinstype *	3.69	3	4977	.01	3.27	3	4961	.02												
Geslacht, gecorrigeerd voor leeftijd																				

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Het doel van dit onderzoek was om te achterhalen of er significante verschillen bestaan tussen kinderen uit de vier verschillende gezinstypen; getrouwd, samenwonend, gescheiden en gedecohabiteerd op de vijf meest voorkomende probleemgebieden bij scheidingskinderen; internaliserende problemen, externaliserende problemen, zelfbeeld, sociale relaties en academische prestaties (Amato, 2001). Daarnaast is er gekeken naar de rol van geslacht en leeftijd bij deze mogelijke verschillen. In de paragrafen hieronder wordt per probleemgebied ingegaan op de bevindingen en interpretaties van dit onderzoek en wordt er een algemene conclusie getrokken.

Internaliserende problemen

Uit voorgaande studies blijkt dat kinderen met gescheiden ouders meer kans hebben op internaliserende problemen dan kinderen uit intacte gezinnen (Amato, 2001; Van Peer, 2006; Van der Valk et al., 2005). Deze studie sluit hierop aan; kinderen afkomstig uit getrouwde gezinnen ervaren de minste internaliserende problemen en kinderen afkomstig uit gedecohabiteerde gezinnen rapporteerden de meeste internaliserende problemen. De gemiddelde score op internaliserende problemen van kinderen afkomstig uit getrouwde gezinnen verschilt significant van de gemiddelde score van kinderen uit gedecohabiteerde gezinnen.

In voorgaande studies is ook gekeken naar de rol van geslacht op internaliserend probleemgedrag bij kinderen afkomstig uit de verschillende gezinstypen. Vooral meisjes zouden meer internaliserende problemen ervaren na een scheiding van de ouders (Kelly, 2000; Lansford et al., 2006). Uit deze studie komt naar voren dat meisjes inderdaad een significante verhoging op internaliserend probleemgedrag laten zien na een scheiding of decohabitatie van de ouders. Meisjes uit deze twee gezinstypen laten in verhouding opvallend meer internaliserende problemen zien dan jongens uit gescheiden en gedecohabiteerde gezinnen. Deze uitkomsten komen overeen met de resultaten uit onderzoek van Storksen en collega's (2005), die aangeven dat meisjes met gescheiden ouders meer vatbaar zijn voor internaliserende problemen dan jongens uit gescheiden gezinnen. Er zijn dusdanige verschillen tussen jongens en meisjes uit de vier gezinstypen, dat er sprake is van een significant interactie-effect van gezinstype en geslacht op internaliserende problemen. Dit in tegenstelling tot onderzoek van Spruijt en collega's (2002), die aantonen dat meer internaliserende problemen bij meisjes niet

echtscheidingspecifiek zijn. Jongens uit getrouwde gezinnen laten daarentegen minder internaliserende problemen zien dan jongens uit gedecohabiteerde gezinnen en jongens uit samenwonende gezinnen laten meer internaliserende problematiek zien dan jongens uit gescheiden gezinnen. Dit spreekt bevindingen uit eerder onderzoek tegen, waarin onder andere uit naar voren kwam dat adolescenten jongens aanzienlijk meer internaliserende problemen laten zien na een scheiding (Simons et al., 1999).

Opvallend is dat het verschil in gemiddeld internaliserend probleemgedrag tussen jongens en meisjes afkomstig uit samenwonende gezinnen gering is. Meisjes uit samenwonende gezinnen laten een verlaging zien op internaliserend probleemgedrag in vergelijking met meisjes uit de andere drie gezinstypen. Jongens uit samenwonende gezinnen laten daarentegen een verhoging zien van internaliserend probleemgedrag ten opzichte van jongens afkomstig uit getrouwde en gescheiden gezinnen.

Externaliserende problemen

Kinderen die een scheiding hebben meegemaakt vertonen gemiddeld genomen meer externaliserende problemen dan kinderen uit intacte gezinnen (Brown, 2004; Spruijt & Kormos, 2010, Van der Valk et al., 2005). Spruijt (2009) spreekt zelfs van een verdubbeling van externaliserende problemen. Deze studie sluit gedeeltelijk aan op voorgaande bevindingen. Zo blijkt dat kinderen uit gedecohabiteerde gezinnen de grootste risicogroep zijn voor het ontwikkelen van externaliserende problemen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat gescheiden ouders gemiddeld genomen een minder controlerende rol aannemen, waardoor kinderen meer kans hebben om externaliserende problemen te vertonen (Hetherington, 1993; Undheim & Sund, 2012). De kinderen uit de gescheiden systemen worden minder gecontroleerd en gecorrigeerd op hun externaliserende gedrag. Echter blijkt ook uit dit onderzoek dat kinderen uit gescheiden gezinnen minder externaliserend gedrag laten zien dan kinderen uit samenwonende gezinnen, wat eerder onderzoek tegensprekt. Dit zou betekenen dat kinderen afkomstig uit samenwonende, intacte, gezinnen gemiddeld meer externaliserende problemen vertonen dan kinderen afkomstig uit gescheiden systemen. Op basis van de onderzochte respondenten en de bestudeerde literatuur, is daar op dit moment geen aannemelijke verklaring voor te vinden.

Er is ook gekeken welke rol geslacht speelt in externaliserend probleemgedrag bij kinderen uit de vier gezinstypen. Zo vertonen jongens meer externaliserende problemen

dan meisjes; deze problemen zijn volgens Spruijt en collega's (2002) echter niet echtscheidings specifiek. Deze studie laat zien dat jongens inderdaad meer externaliserende problemen vertonen dan meisjes. Echter, wanneer de vier gezinstypen met elkaar worden vergeleken, blijkt dat er wel degelijk sprake is van een interactie-effect. Het verschil tussen gemiddeld externaliserend probleemgedrag tussen jongens en meisjes blijkt afhankelijk te zijn van het gezinstype. Tussen jongens afkomstig uit de vier gezinstypen is er weinig verschil te zien op gemiddeld externaliserend probleemgedrag. Wel zijn de verschillen, ook al zijn ze klein, opvallend te noemen. Zo blijkt dat jongens afkomstig uit gescheiden en gedecohabiteerde gezinnen minder externaliserend probleemgedrag rapporteerden dan jongens afkomstig uit getrouwde en gescheiden gezinnen. Bij de meisjes zijn er grotere verschillen te zien. Zo vertonen meisjes afkomstig uit samenwonende en gedecohabiteerde gezinnen meer externaliserende problemen dan meisjes uit getrouwde en gescheiden gezinnen. Een opvallende uitkomst, gezien de verwachting is dat kinderen afkomstig uit gescheiden systemen meer externaliserend probleemgedrag vertonen dan kinderen afkomstig uit intacte systemen (Brown, 2004; Spruijt & Kormos, 2010, Van der Valk et al., 2005).

Zelfbeeld

Uit het onderzoek van Van Peer (2006) is gebleken dat kinderen met gescheiden ouders vaker een lager gevoel van eigenwaarde en een minder positief zelfbeeld hebben. Als we in deze studie kinderen afkomstig uit getrouwde en gescheiden gezinnen met elkaar vergelijken op het gebied van zelfbeeld, kloppen deze bevindingen. Kinderen afkomstig uit getrouwde gezinnen rapporteerden een hoger zelfbeeld dan kinderen afkomstig uit gescheiden gezinnen. Deze verschillen zijn significant bevonden, wat eerdere conclusies van Zaalberg (2008) tegensprekt. Uit dat onderzoek bleek namelijk dat er geen significante verschillen zijn in het gemiddeld zelfvertrouwen tussen kinderen uit intacte en gescheiden gezinnen. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat er in beide studies gewerkt is met twee verschillende constructen, waardoor er ook verschillende uitkomsten zijn. Zaalberg (2008) gebruikte het construct zelfvertrouwen, terwijl in deze studie het construct zelfbeeld gemeten werd. Bij de vergelijking van de gezinstypen samenwonend en decohabitatie werden er opvallende resultaten gevonden. Zo blijkt dat kinderen afkomstig uit gedecohabiteerde gezinnen het hoogste zelfbeeld hebben en dus ook hoger dan het zelfbeeld van kinderen afkomstig uit samenwonende gezinnen; welke het laagst scoorden. Daarnaast speelt binnen dit onderzoek geslacht een

significante rol in de mate van het zelfbeeld van kinderen. Jongens hebben gemiddeld een hoger zelfbeeld dan meisjes, ongeacht uit welk gezinstype ze afkomstig zijn. De verschillen tussen jongens en meisjes lijken per gezinstype vrijwel even groot te zijn. Bij kinderen afkomstig uit samenwonende gezinnen is het sekseverschil het kleinst gebleken.

Sociale relaties

Uit eerder onderzoek is naar voren gekomen dat problemen in sociale relaties, zoals een slechtere kwaliteit van relaties met leeftijdsgenoten en een lagere populariteit onder leeftijdsgenoten, een gevolg kunnen zijn van echtscheiding (Spruit, 2009; Spruijt & Kormos, 2010). Deze studie sluit zich deels bij deze bevindingen aan; kinderen uit gedecohabiteerde gezinnen lijken de grootste risicogroep te zijn voor een lagere kwaliteit van sociale relaties. Kinderen afkomstig uit gedecohabiteerde gezinnen rapporteerden een aanzienlijk lagere relatiekwaliteit dan kinderen afkomstig uit de andere drie gezinstypen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat deze kinderen minder steun geven aan vrienden en zelf ook minder steun en vertrouwen ervaren (Peer, 2007). Als de gezinstypen getrouwd en gescheiden met elkaar vergeleken worden, blijkt dat kinderen afkomstig uit deze twee gezinstypen even hoog scoren op de kwaliteit van sociale relaties. In andere woorden; het lijkt voor de mate van relatiekwaliteit niet uit te maken of de ouders getrouwd zijn of gescheiden. Dit is een opmerkelijk resultaat, gezien de uitkomsten van eerder onderzoek (Spruit, 2009; Spruijt & Kormos, 2010). De hoogste kwaliteit van sociale relaties wordt gerapporteerd door kinderen afkomstig uit samenwonende gezinnen. Dit is eveneens een opmerkelijke uitkomst, aangezien de literatuur uitwijst dat samenwonende ouders een minder stabiele relatie hebben en hierdoor hun kinderen meer kans lopen op het ontwikkelen van probleemgedrag (Brown, 2006; Spruit & Kormos, 2010).

De rol van geslacht op de kwaliteit van sociale relaties is significant gebleken. De kwaliteit van sociale relaties bij meisjes is hoger gebleken dan de kwaliteit van de sociale relaties bij jongens, ongeacht het gezinstype waaruit de kinderen afkomstig zijn. De sekseverschillen voor kinderen afkomstig uit de vier gezinstypen zijn vrijwel gelijk.

Academische prestaties

Kinderen uit gescheiden gezinnen laten lagere academische prestaties zien dan kinderen uit intacte gezinnen (Brown, 2004). Deze resultaten sluiten gedeeltelijk aan bij de uitkomsten van dit onderzoek; hieruit blijkt dat kinderen uit getrouwde gezinnen de

hoogste academische prestaties laten zien. Kinderen uit samenwonende gezinnen blijken gemiddeld genomen echter de grootste risicogroep te zijn voor lage academische prestaties. Dit is een opvallend resultaat, omdat de verwachting is dat kinderen afkomstig uit intacte gezinnen beter presteren op het gebied van academische prestaties (Brown, 2004). Een mogelijke verklaring voor minder goede academische prestaties bij kinderen uit samenwonende gezinnen zou kunnen zijn dat ouders die samenwonen een minder stabiele relatie hebben dan ouders die getrouwd zijn of helemaal geen relatie meer hebben (Brown, 2006; Spruit & Kormos, 2010). Deze onstabiele relatie zou voor onrust kunnen zorgen, die dan weer van invloed is op de schoolprestaties van kinderen.

De verschillen op academische prestaties tussen de vier gezinstypen zijn significant gebleken. Er bleek geen significant effect van geslacht op de uitkomst van academische prestaties te zijn, dus kunnen er geen gegronde uitspraken gedaan worden over eventuele sekseverschillen. De rol van leeftijd op academische prestaties is wel significant gebleken; een hogere leeftijd hangt samen met hogere academische prestaties.

Sterke kanten, beperkingen en aanbevelingen

De sterke kanten van dit onderzoek zijn allereerst dat het vernieuwend is en zowel wetenschappelijk als maatschappelijk relevant. In deze studie is er gekeken naar kinderen afkomstig uit vier verschillende gezinstypen, in plaats van de twee gezinstypen (getrouwd en gescheiden) die regelmatig in onderzoek naar voren komen (Bumpass & Lu, 2000; Graefe & Lichter, 1999). Juist omdat er zo weinig onderzoek gedaan is naar de overige twee gezinstypen (samenwonend en decohabitatie) en kinderen afkomstig uit deze gezinstypen, is deze studie vernieuwend te noemen. Waar in andere studies vaak één soort probleemgedrag besproken wordt, heeft deze studie de vijf meest voorkomende probleemgebieden besproken (Amato, 2001, 2006a, 2006b; Amato & Cheadle, 2008; Emery, 2006; Spruijt, 2009; Vanassche et al., 2008). Daarnaast is nog systematisch nagegaan wat de rol van geslacht en leeftijd is bij de gevonden verschillen. Een andere kracht van dit onderzoek is de omvang van de steekproef. Vanwege het grote aantal respondenten hebben de uitkomsten van deze studie een hoge betrouwbaarheid en zijn er opvallende resultaten uit naar voren gekomen.

Dit onderzoek heeft ook enkele beperkingen. Zo is allereerst de duur sinds de scheiding niet meegenomen als variabele in dit onderzoek, waardoor de resultaten van dit

onderzoek een vertekend beeld kunnen geven. Uit literatuur blijkt dat de duur sinds de scheiding wel van invloed kan zijn op probleemgedrag. Zo lijken de gevolgen van een scheiding na twee jaar af te nemen (Van der Valk & Spruijt, 2004). Ander onderzoek veronderstelt dat de problemen met de jaren juist erger worden (Amato, 2005). Vervolgonderzoek zou meer duidelijkheid kunnen bieden over de rol van de duur sinds scheiding op probleemgedrag, door deze variabele mee te nemen en te toetsen. Ten tweede is er sprake van een niet heterogene steekproef; de verhouding tussen aantallen adolescenten uit de vier gezinstypen was verre van gelijk. Ook was het aantal respondenten per construct niet gelijk, ten gevolge van verschillen in de afgenomen vragenlijsten. Tevens is bij dit onderzoek uitsluitend gebruik gemaakt van zelf-rapportage door de adolescent. De visie van ouder(s), leerkrachten e.a. is hierbij dus niet meegenomen, wat de subjectiviteit van de bevindingen vergroot. In vervolgonderzoek zou de betrouwbaarheid van de resultaten vergroot kunnen worden door meerdere informanten mee te nemen in onderzoek (Zwirs, Burger, Buitelaar, & Schulpen, 2006). Als vierde is binnen deze studie niet meegenomen of er voorafgaand aan de scheiding veel conflicten hebben plaats gevonden tussen de ouders en of deze conflicten effect hebben op het gedrag van de scheidingskinderen. Kelly (2002) beschrijft dat de conflicten voor de scheiding een verklaring zijn voor de negatieve effecten. Anderzijds wordt geconcludeerd dat kinderen van gescheiden ouders, waar weinig conflicten voorafgaand aan de scheiding hebben plaats gevonden ook negatieve gevolgen ondervinden (Booth & Amato, 2001; Hetherington & Kelly, 2002). De meerwaarde om bovenstaande gegevens wel mee te nemen binnen onderzoek is, zodat er gerichte preventie voor probleemgedrag kan plaatsvinden. Tot slot is de relatiekwaliteit tussen de ouders en het kind na een scheiding niet meegenomen binnen dit onderzoek. De relatiekwaliteit tussen de ouders en het kind kan mede een negatief effect hebben op het gedrag van het kind. Johnston (2006) concludeert dat kinderen die van hun ouders of een van de ouders vervreemd zijn, significant meer risico lopen op een ongunstige ontwikkeling, zoals internaliserende problemen, externaliserende problemen en een laag zelfbeeld.

Dit onderzoek was de eerste stap in een nieuw generatie onderzoek waarbij rekening gehouden wordt met een grotere diversiteit van gezinstypen (getrouwd, gescheiden, samenwonend en gedecohabiteerd). Ook is nagegaan dat verschillen in gemiddeld probleemgedrag, gemeten voor vijf probleemgebieden, tussen jongens en

meisjes kunnen verschillen tussen deze vier gezinstypen. Een volgende stap in toekomstig onderzoek zou kunnen bestaan uit het meer inzoomen op mogelijke verschillen in de kenmerken van de diverse gezinstypen. Op deze manier komt men meer te weten over welke aspecten van de diverse gezinstypen een voorspeller zijn voor probleemgedrag en welke aspecten een preventieve werking hebben.

Conclusie

Als gekeken wordt naar de frequentieverdeling van de vier gezinstypen, valt er direct wat op. De verhouding getrouwde gezinnen (84 %) en gescheiden (16 %) ligt veel meer uit elkaar dan de verhouding tussen samenwonende (53,5%) en gedecohabiteerde gezinnen (46,5%). Deze resultaten sluiten aan bij Amerikaans onderzoek, waaruit bleek dat vijftig procent van de kinderen die geboren zijn bij samenwonende ouders, een scheiding meemaakt, ten opzichte van dertien procent van de kinderen die geboren zijn uit een huwelijk (Osborne & McLanahan, 2007).

Een interpretatie van bovenstaande bevindingen zou kunnen zijn dat samenwonende ouders veel vaker uit elkaar gaan dan getrouwde ouders. Ook dit sluit aan bij voorgaand onderzoek, waarbij de conclusie werd getrokken dat samenwonende ouders een grotere kans hebben om uit elkaar te gaan dan getrouwde ouders (Andersson, 2002; Heuveline et al., 2003; Hohmann-Marriot, 2006; Spruijt, 2009; Spruijt & Kormos, 2010). Uit deze studie blijkt dat kinderen afkomstig uit gedecohabiteerde gezinnen de meeste kans hebben op het ontwikkelen van internaliserend en externaliserend probleemgedrag en daarnaast de minste kwaliteit van sociale relaties rapporteerden. Opvallend is dat deze kinderen daarentegen wel het hoogste zelfbeeld hebben. Kinderen afkomstig uit samenwonende gezinnen hadden het laagste zelfbeeld en de laagste academische prestaties. Deze kinderen scoorden echter wel het hoogst op kwaliteit van sociale relaties, wat opmerkelijk is. Als we alle vijf de probleemgebieden samen nemen, blijkt dat kinderen afkomstig uit getrouwde gezinnen het minste totale probleemgedrag vertonen. Als tweede en derde kinderen afkomstig uit gescheiden en samenwonende gezinnen. Kinderen afkomstig uit gedecohabiteerde gezinnen eindigen als laatste, wat impliceert dat deze kinderen het meeste probleemgedrag vertonen in vergelijking met kinderen afkomstig uit de overige drie gezinstypen. Dit laatste resultaat is volgens de verwachtingen en daardoor niet opvallend. Dat kinderen uit gescheiden gezinnen minder probleemgedrag vertonen dan kinderen uit samenwonende gezinnen, is echter wel een

markante bevinding. Dit houdt in dat kinderen uit een intact, samenwonend gezin, meer kans hebben op totaal probleemgedrag dan kinderen uit een officieel gescheiden gezin. Op dit moment lijkt hier geen plausibele verklaring voor te zijn, vervolgonderzoek is daarom noodzakelijk om te achterhalen hoe het komt dat kinderen uit samenwonende gezinnen meer probleemgedrag vertonen dan kinderen uit gescheiden gezinnen. Voornamelijk de kenmerken per gezinstype zullen meer uitgediept moeten worden, zodat helder is welke kenmerken voor dit opmerkelijke verschil zorgen. Als dit duidelijk is, kan er in de toekomst preventief gewerkt worden in gezinnen, of ze nou intact of gescheiden zijn, om zo het probleemgedrag van kinderen te verkleinen, en waar mogelijk, te voorkomen.

LITERATUUR

- Amato, P. R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, *15*(3), 355-370. doi: 10.1037//0893-3200.15.3.355
- Amato, P. R. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *Future of Children*, *15*(2), 75-96. doi: 10.1353/foc.2005.0012
- Amato, P. R. (2006a). Marital Discord, Divorce, and Children's Well-Being: Results from a 20-year Longitudinal Study of Two Generations. In: A. Clarke-Stewart & J. Dunn (Eds.), *Families Count, Effects on Child and Adolescent Development*. New York, Cambridge University Press.
- Amato, P. R. (2006b). *Children and Divorce: What We Know and What We Need to Know*. Paper presented at the International Conference on Children and Divorce, 24-27 July 2006, University of East Anglia, Norwich, UK.
- Amato, P. R., & Cheadle, J. E. (2005). The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations. *Journal of Marriage and Family*, *67*, 191–206. doi: 10.1111/j.0022-2445.2005.00014.x
- Amato, P. R., & Cheadle, J. E. (2008). Parental Divorce, Marital Conflict, and Children's Behavior Problems: A Comparison of Adopted and Biological Children. *Social Forces*, *86*(3), 1139-1162. doi: 10.1353/sof.0.0025
- Amato, P. R., & De Boer, D. D. (2001). The transmission of marital instability across

- generations: Relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and the Family*, 63, 1038–1051. doi: 10.1111/j.1741-3737.2001.01038.x
- Andersson G. (2002). Children's Experiences of Family Disruption and Family Formation: Evidence from 16 FFS Countries. *Demographic Research*.7(7), 343–364. doi:10.4054/DemRes.2002.7.7
- Birmaher B., Brent D. A., Chiappetta L., Bridge J., Monga S., & Baugher M. (1999). Psychometric properties of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED): a replication study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 1230-1236.
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Osterman, K. (1992). The direct and indirect aggression scales. Vasa, Finland: Abo Akademi University, Department of Social Sciences.
- Booth, A., & Amato, P. R. (2001). Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-Being. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 197-212.
- Brown, S. L. (2004). Family Structure and Child Well-Being: The Significance of Parental Cohabitation. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 351-367. doi: 10.1111/j.1741-3737.2004.00025.x
- Brown, S. L. (2006). Family structure transitions and adolescent well-being. *Demography*, 43(3), 447-461. doi: 10.1353/dem.2006.0021
- Bumpass, L. L., & Lu, H. H. (2000). Trends in cohabitation and implications for children's family contexts in the United States. *Population Studies*, 54, 29–41.
- Bumpass, L. L., Raley, R. K., & Sweet, J. A. (1995). The changing character of stepfamilies: Implications of cohabitation and nonmarital childbearing. *Demography*, 32, 425–436. doi: 10.2307/2061689
- Centraal Bureau voor Statistiek. (2011). *Huishoudens; grootte, samenstelling, positie in het huishouden*. CBS.
- Craighead, W. E., Smucker, M. R., Craighead, L. W., & Ilardi, S. S. (1998). Factor analysis of the Children's Depression Inventory in a community sample. *Psychological Assessment*, 10, 156-165.
- Emery, R. E. (2006). *Divorcing emotions: Children's pain, parents' grief, and the result of a randomized trial mediation or litigation 12 years later*. Paper presented at the International Conference on Children and Divorce, 24-27 July 2006, University of East Anglia, Norwich, UK.

- Fischer, T., & de Graaf, P. M. (2001). Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen; negatieve gevolgen of schijnverbanden? [Parental divorce and children's life course; negative effects or spurious relationships?]. *Sociale Wetenschappen*, 44(2), 138-163.
- Fomby, P., & Cherlin, A. J. (2007). Family Instability and Child Well-Being. *American Sociological Review* 72, 181-204. doi: 10.1177/000312240707200203
- Fomby, P., & Osborne, C. (2008). The relative effects of family instability and mother/partner conflict on childrens externalizing behavior. *Fragile Families Working Paper*.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationship in their social networks. *Developmental Psychology*, 21(6), 1016-1024. doi: 10.1037/0012-1649.21.6.1016
- Graefe, D. R., & Lichter, D. T. (1999). Life course transitions of American children: Parental cohabitation, marriage, and single motherhood. *Demography*, 36, 205–207. doi: 10.2307/2648109
- Hetherington, E. M. (1993). An overview of the Virginia longitudinal study of divorce and remarriage with a focus on early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 7, 39-56. doi: 10.1037/0893-3200.7.1.39
- Hetherington, E. M., & Elmore, A. M. (2004). The intergenerational transmission of couple instability. In P. L. Chase-Lansdale, K. Kiernan, & R. J. Friedman (Eds.), *Human development across lives and generations: The potential for change* (pp. 171–203). New York: Cambridge University Press.
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. B. (2002). *For Better or for Worse*. New York, W.W. Norton & Company.
- Heuveline, P., Timberlake, J. M., Furstenberg, F. F. (2003). Jr Shifting Child Rearing to Single Mothers: Results from 17 Western Countries. *Population and Development Review*, 29, 47–71. doi: 10.1111/j.1728-4457.2003.00047.x
- Hohmann-Marriott, B. E. (2006). Shared beliefs and the union stability of married and cohabiting couples. *Journal of Marriage and Family*, 68, 1015-1028.
- Johnston, J. R. (2006). *The psychological functioning of alienated children and their parents in custody disputing families: a program of research*. Paper presented at the International Conference on Children and Divorce, 24-27 July 2006, University of East Anglia, Norwich, UK.

- Kelly, J. B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: a decade review of research. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 963-973. doi: 10.1097/00004583-200008000-00007
- Kelly, J. B. (2002). Psychological and legal interventions for parents and children in custody and access disputes: Current research and practice. *Virginia Journal of Social Policy & the Law*, 10(1), 129-163.
- Lansford, J. E. (2009). Parental Divorce and Children's Adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140-152. doi: 10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x
- Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of Family Psychology*, 20(2), 292-301. doi: 10.1037/0893-3200.20.2.292
- Latten, J. (2004). Trends in samenwonen en trouwen. *Bevolkingstrends*, 52, 46 – 60.
- Manning, W. D., & Brown, S. L. (2003). Children's economic well-being in cohabiting parent families: An update and extension. Paper presented at the annual meeting of the Population Association of America, Minneapolis, MN.
- Osborne, C., & McLanahan, S. (2007). Partnership Instability and child well-being. *Journal of Marriage and Family*, 69, 1065-1083.
- Pong, S. L., & Ju, D. B. (2000). The effects of change in family structure and income on dropping out of middle and high school. *Journal of Family Issues*, 21, 147–169. doi: 10.1177/019251300021002001
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the Self*. New York: Basic Books.
- Simons, R. L., Lin, K. H., Gordon, L. C., Conger, R. D., & Lorenz, F. O. (1999). Explaining the higher incidence of adjustment problems among children of divorce compared with those in two-parent families. *Journal of Marriage and Family*, 61, 1020–1033. doi: 10.2307/354021
- Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen* [Children of divorce]. Amsterdam: SWP.
- Spruijt, E. (2009). Kinderen en Echtscheiding. State-of-the-Art 2009, thema Opvoeding. In opdracht van NWO. Gedownload van www.nwo.nl
- Spruijt, E., & Goede, M. de (2001). Kinderen en hun vader na de scheiding (Children and their father after the divorce). In C. v. Nijnatten & S. Sevenhuijsen (Eds.), *Dubbelleven. Nieuwe perspectieven voor kinderen na echtscheiding* (pp. 41-59). Amsterdam: Thela Thesis.

- Spruijt, E., de Goede, M., & van der Valk, I. (2001). The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Education and Counseling*, 45, 285-294.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen: voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Spruijt, E., Kormos, H., Burggraaf, C., & Steenweg, A. (2002). *Het Verdeelde kind. Literatuuronderzoek Omgang na Scheiding* [The Divided Child. Literature Study on Contact After Divorce]. Utrecht University, Utrecht (www.kinderbescherming.nl).
- Storksens, I., Roysamb, E., Moum, T., & Tambs, K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: A longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of Adolescence*, 28, 725-73. 10.1016/j.adolescence.2005.01.001
- Sun, Y. (2001). Family environment and adolescents' well-being before and after parents' marital disruption: A longitudinal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63, 697-713. doi: 10.1111/j.1741-3737.2001.00697.x
- Timbremont, B., & Braet, C. (2002). *Children's Depression Inventory. Handleiding*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.
- Undheim, A. M., & Sund, A. M. (2010). Prevalence of bullying and aggressive behavior and their relationship to mental health problems among 12- to 15-year-old Norwegian adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 19, 803-811. doi: 10.1007/s00787-010-0131-7
- Vanassche, S., Sodermans, A. K., & Matthijs, K. (2008). *Divorce, delinquent behaviour and substance use among adolescents: the role of parental characteristics*. Paper presented at the European Divorce Network Meeting, 18-19 September 2008, Oslo, Norway.
- Van der Valk, I., & Spruijt, E. (2004). *De gevolgen van echtscheiding voor kinderen. JOOK, Jaarboek voor Ontwikkelingspsychologie, Orthopedagogiek en Kinderpsychiatrie, Vol. 6, 324-342*.
- Van der Valk, I., Spruijt, E., De Goede, M., Maas, C., & Meeus, W. (2005). Family structure and problem behavior of adolescents and young adults: A growth-curve

study. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 533-546. doi: 10.1007/s10964-005-8841-8

Van Peer, C. (2006). *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*. Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies

Van Peer, C. (2007). *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*. SVR-Studie 2007/1. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Wallerstein, J. S., Lewis, J. M., & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce: A 25 year landmark study*. New York: Hyperion

Zwirs, B. W. C., Burger, H., Buitelaar, J. K., Schulpen, T. W. J. (2006). Ethnic differences in parental detection of externalising disorders. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 15, 418-426. doi: 10.1007/s00787-006-0550-7

Zaalberg, E. (2008). *De samenhang tussen ouderlijke conflicten, echtscheiding en het zelfvertrouwen van jongeren*. Master thesis, Universiteit Utrecht.